

EXILI I REPRESSIÓ A LA FRANÇA DE VICHY. EL CAS DE LLUÍS NICOLAU D'OLWER

JORDI GUIXÉ I COROMINES

CNRS - Institut des sciences sociales du politique
Universitat de Barcelona: Grup Memoria y Sociedad

RESUM

Els exiliats republicans a França van patir una repressió continuada en el que seria el seu exili polític a França. El sistema repressor del règim franquista arribà més enllà dels Pirineus. Diversos i distints foren els motius que facilitaren l'acció exterior contra els exiliats: per una banda, l'obsessió franquista per eliminar i doblegar tota persona considerada *roja*, o sia, republicana, independentment dels seus matisos polítics; per altra, la conjuntura internacional: una França debilitada democràticament abans de juny de 1940, i una França col·laboracionista disposada a seguir els designis nazifeixistes després de la signatura de l'armistici. Aquell estiu començà la cacera de refugiats polítics catalans i espanyols que tingueren algun càrrec destacat en institucions o partits republicans. La cacera va tenir el suport dels acords bilaterals Bérard-Jordana de febrer de 1939, però també de l'anomenada Comisión de Recuperación de Bienes en el Extranjero, dirigida a França per l'agregat militar, el coronel Antonio Barroso y Sánchez Guerra, i el mateix ambaixador José Félix de Lequerica. Un dels càrrecs republicans més vigilats i perseguits fou Lluís Nicolau d'Olwer. Detingut, interrogat i a punt de ser extradit a Espanya, va poder salvar la pell gràcies a l'ajut dels seus amics advocats, també exiliats, Eduard Ragsol i J. M. Sbert i, destacadament, del ministre mexicà plenipotenciari a Vichy Luís Ignacio Rodríguez. El cas de Nicolau d'Olwer és, a més, un cas especial, únic: una negociació politicoeconòmica que fou decisiva per evitar entregar-lo a Franco. Igualment, el cas Nicolau ens mostra les xarxes d'agents franquistes destinats a perseguir exiliats i els envitricolls dels polítics francesos a l'hora de tractar els complexos casos d'extradició.

PARAULES CLAU

Exili, repressió franquista, govern de Vichy, Segona Guerra Mundial, extradicions, diplomàcia oficiosa, relacions internacionals.

Exile and repression in Vichy France, the case of Lluís Nicolau d'Olwer

ABSTRACT

Republicans suffered from continued repression during their political exile in France. The repressive system of Franco's regime reached beyond the Pyrenees. There were many different reasons for carrying out actions abroad against exiles: on the one hand, the obsession of Franco's supporters to eliminate and oppress anyone considered to be a «Red» or, in other words, Republican, irrespective of the details of their political leanings; on the other hand, the international situation: a collaborating France ready to follow Nazi-Fascist designs after signing the armistice. That summer, Catalan and Spanish political refugees with a position in Republic institutions or parties started to be hunted down. This hunt was supported by the bilateral Bérard-Jordana Agreement of February 1939 but also by the so-called Commission for the Recovery of Goods Abroad, led in France by the military attaché, Colonel Antonio Barroso y Sánchez Guerra, and by the ambassador himself, José Félix de Lequerica. One of the most closely watched and persecuted Republicans was Lluís Nicolau d'Olwer. Detained, interrogated and about to be extradited to Spain, he managed to save his skin thanks to help from his also exiled lawyer friends, Eduard Ragsol, JM Sbert and notably thanks to the Mexican plenipotentiary minister in Vichy: Luís Ignacio Rodríguez. The case of Nicolau d'Olwer is, moreover, a special one, unique: a political-economic negotiation that was decisive in preventing him from being given up to Franco. The Nicolau case also shows us Franco's network of agents used to pursue exiles and the confusion of French politicians when dealing with complex cases of extradition.

KEYWORDS

Exile, Franco regime repression, Vichy government, Second World War, extradition, unofficial diplomacy, International relationships.

Antic ministre de la República i dirigent del partit Acció Catalana Republicana, a l'exili va ser president de la JARE a França, entitat impulsada per Indalecio Prieto i creada el juliol de 1939 per la Diputació Permanent de les Corts de la República per socórrer els refugiats amb els fons que havien pogut treure fora d'Espanya en finalitzar la Guerra Civil.

El 8 de juny de 1940, Nicolau d'Olwer fugia de París, amb els béns i documents que va poder, per buscar refugi al sud de França. Portava la documentació més important de la JARE i va lliurar la potestat dels seus fons a la legació mexicana, estratègia que ja havia pactat amb Indalecio Prieto.

Durant aquests dies va fugir del seu propi refugi amb la sensació d'haver-se'n anat d'un París mai vist: assetjat per trinxeres, refugis subterranis, sirenes d'alarma i preavisos d'atacs i bombardejos. Els carrers van quedar deserts per la presència de francitiradors alemanys camuflats a teulades i edificis.

L'objectiu ara era lliurar a Luis Ignacio Rodríguez¹ els valors i els documents de la JARE per salvar-los de les espoliacions. Una delegació diplomàtica era, malgrat tot, el lloc més segur. El missatge de Nicolau va ser clar: «Guardeu-los fins que els pugui tornar a recuperar en altres circumstàncies, o lliureu-los, si em toca morir, en el meu nom a Indalecio Prieto».

Nicolau d'Olwer lliurava la documentació «a l'amic, no al funcionari».

La descripció dels documents, molt genèrica, es limitava a citar les divises de canvi, corresponents al saldo dels fons de la JARE, provinents de Mèxic i que anaven destinades als companys refugiats, els comprovants del fons de la JARE i els passaports republicans de Nicolau; en definitiva, tot allò que el pogués comprometre personalment i políticament pel seu passat republicà i per les gestions realitzades a França davant una possible i temuda detenció.

Amb ell portava una maleta amb les seves coses i altres documents poc comprometedors. La resta dels seus arxius a París els havia «convertit en cendres».²

La legació de Mèxic també preparava la seva fugida.

Els documents van patir un llarg i carregós periple. Conscients que amb la col·laboració alemanya els agents franquistes que perseguïen els béns republicans estaven alertats de la fugida de París, la missió encomanada als mexicans no va ser gens fàcil.

1. Luis Ignacio Rodríguez Taboada va ser ambaixador extraordinari i ministre plenipotenciari a França de 1939 a 1942; C. Verónica Astrid KARAM ENRÍQUEZ, *Luis Ignacio Rodríguez Taboada, el diplomático olvidado*, Universidad Nacional Autónoma de México.

2. Rafael SEGOVIA i Fernando SERRANO, *Misión de Luis I. Rodríguez en Francia: la protección de los refugiados españoles, julio a diciembre de 1940*, El Colegio de México, Secretaría de Relaciones Exteriores, Consejo Nacional de Ciencia y Tecnología, México, 2000, doc. 22, Convenio Franco-Mexicano, doc. 356, p. 287, 8 de junio. Cita textual de la conversa entre D'Olwer i Luis I. Rodríguez a la delegació mexicana a París.

El periple va durar des del 8 de juny fins al 6 de juliol, quan la legació es va establir definitivament a Vichy, gairebé un mes de trajecte intentant esquivar els informadors franquistes i les vicissituds dels atacs alemanys. Segons el mateix Rodríguez, el paquet de documents va alternar la seva ubicació: a Orleans, a Tours, a Angulema (durant els bombardejos) a Saint-Emilion, a Bordeus, a Archachon, a Biarritz, a Baiona i a Sant Joan de Luz, en una habitació que, per fatal casualitat, era la contigua a la del comandant en cap de les forces nazis, que estaven ocupant tots els edificis del port per col·locar-hi els seus oficials; tota la vila Maitagarría que servia d'alberg als mexicans va ser desallotjada pels alemanys, únicament van respectar l'habitació de Rodríguez en qualitat de diplomàtic.

El respecte per Rodríguez no ens ha d'estranyar, perquè el govern mexicà havia conservat la delegació a Berlín i, per tant, les relacions diplomàtiques amb el Reich alemany. Un cop passada la zona ocupada, la seguretat de la legació va tornar a perillar. A Pau es van refugiar a la catedral; a Tolosa van confiar el paquet de documents a una família de refugiats belgues; a Montauban van haver de deixar tot al cotxe i dins d'un garatge; a la Bourboule, dins de l'habitació del ministre equatorià Sotomayor; a Clermont-Ferrand, guardat per una amiga del mexicà Gabriel Lucio, que curiosament treballava com a taquígrafa de Laval.

Finalment, van arribar a Vichy i la documentació es va dipositar en els cofres del Banc de Vichy reservats per la legació mexicana. Allà van dipositar els documents més delicats o que més responsabilitats podien atribuir a Nicolau d'Olwer.

Els valors que aquest havia demanat guardar a Rodríguez eren només una part de la documentació i dels diners que Nicolau havia aconseguit fer arribar a Vichy. Un cop instal·lat, entre l'Hôtel Foch i l'Hôtel du Centre, va poder reunir tots els béns amb els quals va fugir, que eren molts més que els depositats en mans dels mexicans.

Un agent fou l'encarregat de vigilar-lo: Victor de Saulnes, agent secret francès que treballà, tal i com ho havia fet els companys policies Urraca i Druillet. *De Saulnes* era el nom fals d'un agent triple, Schalvesson, i aquest fou l'agent destinat per l'ambaixador Lequerica per seguir els moviments de Nicolau i esbrinar on havia amagat les fortunes que se suposaven en el seu poder, or inclòs.³

Vichy s'havia convertit en una ciutat-capital, on les intrigues polítiques, la guerra i la relació dels dirigents francesos amb els alemanys eren el pa de

3. CAC, Fontainebleau, MI, 19790846/124, Dossier, Victor Druillet.

cada dia; espies, agents, policies, refugiats, trànsfugues, etc. es barrejaven amb la població civil. En aquest sentit, una de les destinacions preferides pels agents franquistes va ser la zona lliure i la seva capital, on es van allotjar molts refugiats polítics republicans provinents de París.

El cas de Nicolau d'Olwer va ser tractat segons els acords bilaterals Bérard-Jordana i va passar a mans de la jurisprudència francesa.

El 15 de juliol de 1940, l'ambaixador espanyol José Félix de Lequerica i el coronel Antonio Barroso y Sánchez Guerra van presentar una querella contra Nicolau d'Olwer, acusat de tenir en el seu haver part del «tresor de la República» i del fons de la JARE que Espanya volia recuperar.⁴

Així doncs, la part denunciant fou l'Estat espanyol, que ben aviat en demanà l'extradició. Per la seva banda, la justícia francesa va dictar una ordre de registre contra Nicolau. L'acusava de posseir béns espanyols i del Banc d'Espanya, del qual havia estat governador. Les acusacions formaven part de la llista de causes que havien obert els franquistes a través de la Comissió de Recuperació de Béns a França.

El comissari Marcel Delrieu, de la policia mòbil francesa, li va prendre declaració i es va encarregar del procés verbal de la seva detenció. En el moment de registrar i detenir-lo, efectivament, la quantitat de béns trobats va sorprendre fins i tot el ministre Rodríguez, que desconeixia la quantitat de joies i béns que posseïa.

Joies a banda, en xifres generals, la policia francesa va trobar a la seva habitació 573.000 francs en divises estrangeres, 135.000 en joies i 1.100.000 en títols bancaris. També hi havia l'arxiu de la seva correspondència amb Indalecio Prieto sobre el tema del vapor *Vita* i l'or de la República.⁵

El dia 18 van registrar el seu domicili, li van espoliar els béns que van trobar i el van detenir a la localitat de Cusset. En aquest mateix tribunal local seria tramitat el cas, especialment complicat. Un tribunal i un jutge francesos jutjaven una querella que Espanya presentava contra un alt càrrec de la República, defensat per republicans exiliats, per la representació de Mèxic i tres lletrats francesos per avalar la jurisdicció.

Els protagonistes de la defensa foren, des del primer dia, la legació mexicana i el seu representant Luís I. Rodríguez, i els advocats Valencià, catedràtic de

4. Josep BENET I MORELL, *La mort del President Companys*, Barcelona, Edicions 62, 1998. També, la renovada edició *El President Companys afusellat*, Barcelona, Ed. 62, 2005, p. 174.

5. AGA, Alcalá de Henares, AE, Embajada de París, 11326, expedient de Nicolau d'Olwer.

París; P. Perrod, del tribunal de Lió; E. Épinad, degà a Vichy, i Eduard Ragsol i Antonio Maria Sbert, advocats de Barcelona.⁶

Els esforços per aconseguir-li la llibertat condicional van ser en va, i Nicolau restà tancat fins febrer de 1941. L'acusació i el procés legal d'extradició derivarien en xantatge, ja que Lequerica i Barroso, en nom d'Espanya, li van oferir la llibertat condicional a canvi d'una suma molt important de diners, convertint la seva causa en cas únic, envoltat d'una infinitat de negociacions oficioses.

Malgrat el xantatge, va ser detingut dues vegades més, el 1942 a Vichy i el 1944 pels alemanys, fruit de la seva permanència en llistes de perseguits.

Però el procés més delicat per a Nicolau d'Olwer va ser el que va viure durant la seva primera detenció. Interrogat per la policia de Vichy, es va obrir un procés verbal dut a terme pel jutge Roussel, del tribunal de Cusset.⁷ Dotat amb un passaport mexicà, els serveis d'informació francesos sabien perfectament qui era Nicolau d'Olwer. De l'espoli al seu domicili, es van requisar joies i bitllets que van ser lliurats a la delegació espanyola a Vichy.

En la seva declaració, Nicolau d'Olwer va afirmar que els diners formaven part del poc que quedava dels fons de la JARE que «havia gastat i als 31.665.695 francs que disposaven per l'ajuda als republicans espanyols».⁸

La documentació que el va inculpar més i el va retenir a la presó va ser els més de 700 documents públics i privats sobre el Banc d'Espanya i sobre l'or de Negrín (27 tones, segons alguns documents), la documentació de la JARE i les cartes creuades amb altres polítics antifranquistes. També van descobrir dos comptes bancaris amb uns 7.000.000 de francs a la Chase Banque i valors de la Compagnie Transatlantique.

Les acusacions que pesaven sobre ell, sumades al descobriment d'aquests dos comptes bancaris, van donar pas al xantatge: els milions per a l'Espanya de Franco a canvi de la seva llibertat. Davant d'aquesta delicada situació, Eduard Ragsol i Lluís I. Rodríguez van obrir un torn de converses amb l'advocat de l'Ambaixada espanyola, M. Carabiber, perquè fos retirada la denúncia, previ acord amb les autoritats de Madrid (Serrano Suñer).

Una primera entrevista entre Rodríguez i Carabiber mostra l'inici del xantatge:

6. Rafael SEGOVIA i Fernando SERRANO, *Misión...*, doc. 361, p. 292.

7. CAC, Fontainebleau, MI, 19890158, art.3. «Informations espagnols suspects.»

8. AGA, Alcalá de Henares, AE, Embajada de Paris, 54/11326. «Documentación del *Proceso Verbal* de Nicolau d'Olwer.»

[...] el gobierno de Madrid, por conducto de su representación diplomática en Francia, se manifestaba «dispuesta a perdonar a Nicolau d'Olwer si recibía por ello la suma de 20.000.000 de francos [...]».

Carabiber, autorizado plenamente por el embajador Lequerica para ultimar este asunto, no tuvo empacho en transmitirme tan indigna proposición:

—Qué vamos a hacer, señor ministro. De que Nicolau se pudra en la cárcel por falta de ayuda, a que salga de allí debido al esfuerzo de sus amigos, por importante que éste sea, es preferible lo último.

—Y, ¿no le repugna el procedimiento?

—Ya lo creo; mucho he reflexionado antes de intervenir en esto, pero los tiempos que corren no guardan moderación para nadie. Además, la vida del acusado bien vale los 20.000.000 que se reclaman. Es tan fecunda... Después sería tarde; quizás nos arrepintiéramos de no haber resuelto...

—No tengo autorización para hacerlo.

—Ni tampoco el señor Lequerica para plantearlo. Se trata simplemente, en este caso, de un entendimiento confidencial entre ustedes, en el que yo sirvo de amigable componedor. Más tarde vendrán los permisos oficiales si es que éstos se imponen. Por ahora no hay sino el deseo común de salvar a Nicolau: ¿el modus operandi?, muy sencillo: dinero ¿Cuánto? Equis cantidad. Si le parece exagerada la que señalo, puede proponer la que a su juicio convenga. Millones más, millones menos, no serán un obstáculo insuperable para alcanzar el efecto que se persigue.

—¿Se olvida usted de la justicia francesa?

—¿Cómo voy a ignorar la acción de sus tribunales?

—¿Entonces?

—Pues no veo problema. La parte civil constituye la clave del proceso. Si la embajada de España la representa... allá el señor Lequerica para encontrar la fórmula. No le extrañe, señor ministro; quien manda, manda. Hemos perdido la guerra. Ni Churchill, ni Roosevelt, la han ganado. Son Hitler, Mussolini, Franco y Laval quienes empuñan el cetro de la victoria. ¿Vamos a oponernos a sus designios? Mereceríamos vivir en un manicomio.

—Le recuerdo que está hablando con un mexicano. Mi patria no tiene la condición de la suya. Amamos la libertad y hasta ahora nadie ha humillado nuestra bandera.

—Tiene razón; esta pobre Francia me saca de quicio.

—No lo he dicho por ofenderlo.

—Ni tampoco mis palabras llevaron esa intención. Medite serenamente lo de Nicolau. Aquí están mis señas. Ya me llamará cuando le parezca oportuno.

Hasta otra vista.

Lo miré largamente mientras atravesaba el jardín para perderse más allá de la muralla.

Siquiera le debía haber confirmado mi juicio respecto a Franco.

Era este hombre, quien tanto se ufana de honesto, el que venía a golpear mi puerta, por conducto de su embajador, para venderme la libertad de uno de sus más ilustres compatriotas.

Si lo ha acusado de criminal ¿por qué no deja que la justicia de un país amigo le aplique la sanción que le corresponda, en lugar de empeñarse en negociar su destino?

Si lo sabe inocente: ¿por qué reclama una fortuna a cambio de la tranquilidad que merece?

Y así se llama caudillo...

¡Qué asco de bandolero!⁹

Davant la proposta de xantatge, els advocats de la defensa, acompanyats de Ragasol i Sbert, es van trobar amb l'advocat Carabiber per tractar el delicat cas de Nicolau. Les condicions li eren totalment desfavorables. El seu advocat, Épinard, va emetre una carta al ministre Rodríguez, on analitzava a fons el cas i admetia la dificultat de defensar, ja que era evident que tant Prieto com Nicolau sabien que els fons que gestionaven provenien de la República espanyola; per tant, eren els fons susceptibles de decomís, segons els pactes hispanofrancesos. La documentació requisada i les cartes creuades entre Prieto i Nicolau ho demostraven: els fons eren espanyols –les joies, els valors, les accions i l'or evacuats d'Espanya amb el vapor *Vita*. Clarament, no es tractava de béns mexicans que el govern de Cárdenas havia «deixat» per ajudar els refugiats espanyols, com havia defensat Nicolau en la seva primera compareixença verbal.¹⁰

Tornant als fets, el cas va empitjorar encara més perquè les circumstàncies de la detenció amagaven una clara intencionalitat política i una demanda espanyola d'extradició. El dipositari de la demanda, el govern de Vichy, havia de deixar la independència d'acció al poder judicial francès perquè analitzés el cas i en tragués les seves pròpies conclusions. Però, evidentment, el poder judicial es trobava totalment sotmès al poder polític i el cas, camuflat sota

9. Rafael SEGOVIA i Fernando SERRANO, *Misión...*, doc. 382, p. 304.

10. APP París, BA 2024, dossier sobre Indalecio Prieto, Renseignements Généraux, on s'analitza àmpliament la seva figura política, especialment durant la República.

una inculpció econòmica, responia a un clar intent de repressió política, de responsabilitat política. Dit així, els advocats de Nicolau van entendre que la defensa havia de sobrepassar l'aspecte jurídic i de dret i entrar en els sinuosos camins de les negociacions polítiques i oficioses amb el govern francès i, si calia, amb els representants de l'acusació civil: l'Ambaixada de l'Espanya franquista.

En totes les peticions denegades de llibertat condicional, el text era el mateix que l'ambaixador Lequerica havia redactat. Aquest tenia, aquells dies, molt més poder del que tindria mai un ambaixador a París, en part provocat per la posició pro eix i en part pel seu paper d'interlocutor entre Pétain i Hitler per la signatura de l'armistici franco-alemany. Es passejava per París amb el cotxe blindat de l'expressident Azaña, assistia a recepcions de les autoritats alemanyes i participava en actes favorables al III Reich i la Falange espanyola, en un intent d'unir destins i esforços en una mateixa causa i col·laborant amb el nou règim de Vichy i fins i tot adoctrinant-lo. A més, coordinava les accions de l'esmentada Comissió de Recuperació i de les accions dels diferents serveis franquistes a França per al seguiment de republicans (recordem que ell mateix, juntament amb Barroso, a través de l'Ambaixada es van presentar com a part civil de l'acusació en la detenció de Nicolau i en altres casos).

Lequerica, fins i tot, va forçar la col·laboració policial fins al punt de rebre per part francesa els serveis d'un policia secret per dur a terme les accions de detenció i escorcoll contra republicans en sol francès. Aquest agent fou Victor Druillet, que ajudaria el conegut Urraca a realitzar les feines d'acció i que, com ell, seria jutjat a finals dels quaranta per col·laboració amb l'enemic i condemnat a mort pel govern francès de la IV República francesa.

Amb aquest panorama, l'única sortida per al cas de Nicolau, cada vegada més maltractat a la seva cel·la de reclusió –van arribar a retirar-li el llit durant l'hivern– era la negociació econòmica. El xantatge o el pagament d'un rescat era l'única sortida. Lequerica va proposar la quantitat d'uns vint milions de francs a canvi de retirar l'acusació. Els franquistes necessitaven diners i, davant la negociació reiterada d'extradició del pres, el xantatge econòmic representava la millor solució. Els advocats de Nicolau van acceptar la negociació. Faltava que ell mateix ho aprovés. L'encarregat de plantejar-ho va ser Ragasol. Donada la gravetat del cas i l'estat de la seva salut, Nicolau va decidir acceptar. La quantitat, en principi, era impossible d'aconseguir. Nicolau va proposar els xecs bancaris que guardava la legació mexicana, que ascendien a un valor de set milions

de francs, un milió més dipositat a la Companyia Transatlàntica, el milió que havien decomissat durant la seva detenció.

Les negociacions i la redacció dels textos que havien d'aprovar els franquistes van començar definitivament el 6 de desembre de 1940. Foren conduïdes directament per Eduard Ragasol. Aquest es va entrevistar amb Antonio Barroso fins a tres vegades per pactar el seu alliberament. Al final de les tres reunions, amb el consentiment de Serrano Suñer, el preu de la llibertat es fixà en 9 o 10 milions de francs.

Les converses i les negociacions entre Ragasol i Barroso ens acosten a una situació certament inusual en el món de l'exili en el moment més delicat de la Segona Guerra Mundial. Es van creuar cartes i entrevistes entre perseguïdors i perseguïts, perquè no hem d'oblidar que Eduard Ragasol va patir en la seva pròpia pell la repressió franquista a França, va ser objecte també d'una detenció per part de la policia francesa i estava en les llistes de perseguïts pel franquisme, quan van cursar contra ell una demanda d'extradició a principis de 1941. La paradoxa de la situació creada no va impedir que Ragasol iniciés unes negociacions intel·ligentment preparades.

El primer pas que va emprendre va ser en relació amb el valor de les joies. Va enviar una carta el 19 de desembre a Barroso on negociava, amb noves taxacions i proves, un valor inferior a l'atribuït al principi per l'Ambaixada espanyola. Ragasol va dirigir un memoràndum explicant les millors intencions de Nicolau d'Olwer en referència a la gestió dels fons de la JARE i dels seus propis. Val la pena transcriure el text enviat per Ragasol a Barroso:

Vichy, 19 de diciembre de 1940.

Las diversas conversaciones que el suscrito ha tenido tanto con el señor coronel Barroso como con el ministro de México y con los abogados del señor Luis Nicolau d'Olwer, le permiten establecer los puntos de manera que sea posible al señor coronel Barroso someter a su gobierno las líneas generales del acuerdo propuesto:

El señor Nicolau d'Olwer declara que nunca ha entrado en sus intenciones apropiarse de una parte cualquiera de las sumas puestas a su disposición en su calidad de presidente del comité JARE, destinadas a ayudar a los españoles refugiados, ya sea por el gobierno de México (Delegación Fiscal Mexicana) o por el canal del señor Prieto. Estos fondos tenían un destino especial y debían ser empleados en provecho de los refugiados españoles. Por tanto el señor Nicolau

d'Olwer no tendria ningun inconvenient en que el montante sea entregado a la Embajada de España, ya que el comité JARE no puede ejercer ninguna actividad y, en consecuencia, este dinero tenía que volver a la colectividad española.

En resumen, el señor Nicolau d'Olwer está de acuerdo para que la integridad de las sumas puestas a disposición del comité JARE –incluidos por consiguiente los 500.000 francos en billetes de 5.000 francos y las monedas extranjeras (libras, dólares, pesos mexicanos) aprehendidos en su casa y especificados en su interrogatorio del 30 de agosto de 1940 como pertenecientes a dicho comité, así como la suma aproximada de un millón de francos (1.000.000) entregada a la Compañía Trasatlántica para pagar viajes de los refugiados que no se han efectuado– sean entregadas a la Comisión Española de Recuperación. Él se compromete a firmar todas las piezas destinadas a facilitar la entrega de esas sumas a dicha comisión en la medida en que eso pueda depender de él...

La buena fe del señor Nicolau d'Olwer queda establecida por las justificaciones dadas por él en el curso de la instrucción, así como por las condiciones mismas en las cuales se ha convenido que tenga lugar la entrega al Estado español de las sumas indicadas; queda entendido que la Embajada de España retirará la demanda con constitución de parte civil depositada contra él.

Habiéndose agravado en estos últimos tiempos el estado de salud del señor Nicolau d'Olwer, hasta el punto de inspirar las más vivas inquietudes –lo que no dejará de ser confirmado por el médico de la prisión– y siendo susceptible esta situación, si debiera conducir a una salida fatal, de engendrar complicaciones que harían prácticamente imposible la recuperación de las sumas mencionadas, conviene obrar con la más extrema urgencia y provocar por sentimiento de humanidad tanto como por los intereses bien definidos del Estado español, la libertad en breve plazo del señor Nicolau d'Olwer.

Eduardo Ragasol.¹¹

L'Ambaixada espanyola va acceptar les negociacions amb Ragasol i el 26 de desembre, dia de Sant Esteve, es va acordar retirar l'acusació fixant la quantitat de 6.739.085,50 francs per comprar la llibertat de Nicolau d'Olwer. L'endemà, Nicolau va escriure una carta al ministre Rodríguez autoritzant, «a pesar seu i per circumstàncies forçoses», que fes efectiu el lliurament dels xecs a Ragasol i aquest, al seu torn, a l'Ambaixada.

11. Rafael SEGOVIA i Fernando SERRANO, *Misión...*, doc. 390, p. 310. Nota al coronel Barroso, agregat militar de España, referent a l'assumpte Nicolau d'Olwer.

La resposta del govern franquista es va fer esperar i no va ser fins el 12 de gener de 1941 quan es va posicionar com a part civil denunciant. Les pèssimes condicions en què havia viscut a la presó durant més de set mesos (incomunicat i suportant els dies de Nadal amb temperatures de fins a dotze graus sota zero) van provocar que el tracte i les condicions finals fossin dictades pel govern de Franco, no segons les negociacions de Ragasol. Les quantitats van ser acceptades, però no les condicions. La part civil –el govern espanyol– no va admetre el projecte escrit per Ragasol i els advocats de Nicolau en què es donava per retirada la denúncia. Únicament es comprometia a donar el vistiplau a la llibertat condicional sota les següents condicions: Nicolau havia de declarar que la representació espanyola a França havia de poder disposar dels fons esmentats i també de tots els béns dels que s'havien confiscat, és a dir, a més dels fons de la JARE, els diners i les joies de la seva propietat i de la de la seva família, i també havia de lliurar els xecs en blanc emesos per altres refugiats com a donatius a la JARE. Al final, les condicions van haver de ser acceptades, cosa que significava que, a part de l'aspecte econòmic, Nicolau podia ser, com efectivament va passar, novament detingut.

De tota manera, va transcórrer gairebé un mes de negociacions fins la primera setmana de febrer. Per la part del principal dipositari dels fons –Prieto i el govern mexicà–, els xecs s'havien de pagar a través dels comptes a la Chase Banque a nom de Manuel Oruezabala i Alice Oruezabala.

L'últim obstacle el va posar la justícia francesa, que no va acceptar l'alliberament, i davant la complicada situació el tribunal de Cusset va passar l'assumpte al Tribunal d'Apel·lació de Riom, que va establir el procediment burocràtic per fer efectiva l'alliberament.¹²

Els xecs, en mans de Barroso, esperaven a París la primera ordre del jutge de Cusset per poder ser cobrats finalment a la Chase Banque. El procés trigava generalment uns tres mesos, però, donada la urgència de la missió, es va fer una excepció sol·licitant al ministeri de Justícia a Vichy que donés l'ordre directament a París. Barroso va insistir en la celeritat de l'assumpte. Allà també es va dirigir Ragasol per negociar la llibertat, i va tornar a insistir perquè l'Ambaixada espanyola pressionés davant del procurador general de Riom perquè acceptés la retirada de la querella i la posada en llibertat de Nicolau l'Olwer. Amb tot això,

12. AGA, Alcalá de Henares, AE, 10- 97, 11.326, Vichy, 23 janvier 1941. «Caso Nicolau d'Olwer.»

cal assenyalar que es va dictar una ordre de captura contra el matrimoni Oruezabala per la seva suposada possessió de poders a la Chase Banque, el qual es va haver d'amagar en alguna població de la zona ocupada.¹³

Finalment, va ser acceptada la llibertat i Ragasol ser l'encarregat de lliurar a l'advocat Carabiber els dos xecs.¹⁴

Finalment, el 14 de febrer, Nicolau d'Olwer recuperava la llibertat condicional, llibertat que li seria arrabassada en dues ocasions més perquè el govern franquista li havia parat un parany afegit: encara que per la via ordinària i oficial havia retirat la querella i cobrat el diners, seguia mantenint el nom de Nicolau d'Olwer en la llista de demandes d'extradició.

La vigilància sobre la seva persona no va desaparèixer. Segons un dossier dels Renseignements Généraux de París, el seu telèfon va ser intervingut i les escoltes es van afegir a un dossier de més de sis folis sobre el seu passat polític i els seus antecedents judicials, on també s'analitzaven els seus càrrecs i les seves responsabilitats, com en la Presidència de l'Associació per la Cultura Catalana el 1945.¹⁵

Tot aquest periple, molt detallat en el seu dossier, ens permet conèixer el cas en profunditat i un episodi clau en la seva biografia. Paral·lelament, ens permet deduir que el seu assetjament i la seva detenció va tenir quatre protagonistes principals: la justícia de Vichy, el govern franquista mitjançant l'Ambaixada, el govern republicà a l'exili i el govern mexicà com a autoritat neutral i medidora.¹⁶

Nicolau d'Olwer va allargar la seva agonia a França encara un temps més. Vigilat tant a Vichy, capital d'una França mal dita «lliure», amb una salut debilitada i mancat de feina, ingressos i possibilitat d'aconseguir-ne, com a París, on es va endinsar en la seva obra cabdal sobre Abelard. Va llogar un pis a la *rue de Cherche-Midi* per poder anar cada dia a la Biblioteca Nacional a treballar.

Allà va patir l'altra detenció. El febrer de 1944 l'ensurt fou prominent: agents de la Gestapo, acompanyats com sempre, en els casos de refugiats espanyols, per un agent franquista, van entrar al seu domicili. Encara buscaven diners. Tot i no trobar-ne, Nicolau va romandre quaranta-sis dies engarjolat a Fresnes. Fou interrogat a la seu del ministeri de l'Interior a la *rue Saussaies*, un

13. AGA, Alcalá de Henares, AE, 10- 97, 11.326, Vichy, 23 janvier 1941. «Caso Nicolau d'Olwer.»

14. Rafael SEGOVIA i Fernando SERRANO, *Misión...*, doc. 390, p. 310.

15. APP, París, BA 2020, sobre Nicolau d'Olwer.

16. AGA, Alcalá de Henares, AE. Fitxa policial de Nicolau d'Olwer; APP, París.

destí funest i certament definitiu per a molts presoners polítics del París ocupat. Nicolau però, va poder ser alliberat gràcies al fet que un dels seus interrogadors tenia amb ell un amic comú de Vilanova i la Geltrú, el pintor Rafel Sala. La brigada de la Gestapo el va alliberar.¹⁷

Nicolau visqué l'alliberament de París, la resistència, les depuracions i la reorganització mínima d'alguns polítics catalans a l'exili. Va acollir els dirigents catalans exiliats al seu domicili de París per signar-hi l'anomenat Pacte de París. No fou, però fins el 1946 que decidí, costosament, marxar a Mèxic. La seva futura muller, Palma Guillén, l'amiga i la persona propera que l'havia ajudat més en els moments difícils, el va ajudar aquí també. També fou convocat per José Giral a les Cortes Generales que s'havien de celebrar a Mèxic. Allà Nicolau descobrí un nou món. Fou nomenat ambaixador extraordinari dins el govern a l'exili i ben aviat s'endinsà en la cultura catalana a l'exili mexicà com el primer. L'Orfeó Català de Mèxic, el Pen Club, la Unió de Periodistes, l'Institut Català de Cultura i el Club del Llibre foren entitats en les quals Nicolau tingué un paper rellevant. Tota la seva nova vida la compartí amb amics retrobats: Pere Bosch i Gimpera, Josep Carner, Bartomeu Costa, Serra i Hünter, Pere Calders, Casanellas, etc. Fins i tot intimà amb Frida Kahlo i Diego Rivera.¹⁸ Visqué prop de Mèxic DF, a la Cerrada de Mazatlan, amb Palma Guillén.

Des de la seva nova i privilegiada situació va seguir ben de prop no solament l'activitat cultural, sinó també la política internacional i interna de Mèxic. El 1951 deixà el càrrec de diplomàtic i es dedicà més a escriure la seva gran obra sobre Abelard, que va poder acabar abans de morir la vigília de nadal de 1962.

17. Josep Maria MUÑOZ PUJOL, *Lluís Nicolau d'Olwer, un àcid gentilhome*, Barcelona, Edicions 62, 2007, p. 267.

18. Josep Maria MUÑOZ PUJOL, *Lluís Nicolau d'Olwer...*, p. 307.